

Mentalizációs deficit a klinikai zavarokban – A kötődéseméleti keret

Dr. Hámori Eszter

Pázmány Péter Katolikus Egyetem,

Fejlődés és Klinikai Gyermeklélektan Tanszék

Semmelweis Egyetem

Klinikai és Mentálhigiéniai szakpszichológus
képzésben elhangzott előadás.

(2017. 02. 17.)

Mentalizáció és pszichoterápia

„A pszichoterápia különböző formáinak **hatékonysága** részben, vagy talán egészen is azoknak a jellegetességeknek tudható be, melyek **a pszichoterápiákban közősek**, nem pedig azoknak, amelyekben az egyes irányzatok különböznek”

Jerome Frank (1961). Meggyőzés és gyógyítás.

„A mentalizáció – azaz saját mentális állapotaink, valamint a másik ember mentális állapotainak nyomon követése – **a legáltalvetőbb közös faktor minden pszichoterápiás kezelésben**... minden mentális egészséssel foglalkozó szakember számára hasznos lehet a mentalizáció alapos ismerete...”

Allen, Fonagy, Bateman (2011). Mentalizáció a klinikai gyakorlatban.

A mentalizáció fogalmának eredete

**Mi bennük
a közös?**

A pszichoanalízis

„A gondolat megköti az energiát” (Freud)

„Önmagunkat gondolkodó és érző lényként látjuk visszatükröződni a másik elméjében” (Winnicott)

A fejlődéslélektan

Mentalizációs készség „megszerzése”, és „használata” Meins, 2006)

Autizmus kutatások – Mentalizációs készség deficitje

A kötődésemélet

A „biztonságos bázis” mint a felfedezés alapja (Bowlby)

A „mentális felfedezés” biztonsága (Allen, Fonagy, Bateman)

A gondolatolvasó szülő (Ainsworth)

Allen, Fonagy, Bateman, 2011

A mentalizáció fogalma

„Naív tudatelmélet”, „intencionális hozzáállás” (Dennett, 1987)
„mentális minőséggel látunk el valamit”

Gondolatok, vélekedések, vágyak, érzések, szándékok megértése.
„képzeletünkben úgy értelmezünk egy viselkedést, hogy célirányos mentális állapotokat társítunk hozzá”

Reflektív funkció (Fonagy, 1991) – A saját és a másik érzelmeire, motívumaira, vágyaira, stb. való reflektálás képessége

A csecsemő viselkedésének „értelmezése”, az anyai (és apai)
„gondolatovasás” (Meins és mtsai, 2001, 2012)

Érzelmi szabályozás

Szef-fejlődés

Kognitív fejlődés

Szociális készségek

A kötődéseméleti gyökerek – Veszteség és gyász csecsemő és kisgyermekkorban

John Bowlby
(1907-1990)

Pszichoanalitikus,
pszichiáter

James és
Joyce
Robertson

„Gyermekkori gyászreakciók”

Sírás, düh

Elkeseredés, kétségbeesés

Beletörődés, apátia

Harmadik szakasz
érzelmi zavar forrása
lehet!

A korai depriváció – eltérő
útvonalakat jósol be a személyiség
fejlődésében és a patológia
kialakulásában(Bowlby, 1944)

Bowlby, Robertson, Rosenbluth
(1952): „Egy két éves
kórházba megy”

John Bowlby (1907 –1991)

Hospitalizált és intézeti gyerekek megfigyelése

**A gyermekkori gyász-reakciók a szeparációra
(Robertson 1950-1953)**

→ „The nature of the child tie to his mother” (1958)

**→ „Separation anxiety” (1959); „Grief and mourning in
infancy and childhood” (1960)**

→ A kötődési trilógia (1969, 1974, 1980)

A kötődésemélet

John Bowlby
(1907-1990)

Evolúciós funkciója
Kölcsönös reguláció
Belső munkamodell
Fejlődés útvonalak

„A lelki fejlődés egészséges előrehaladásához a még differenciálatlan léleknek szüksége van bizonyos kritikus periódusokban egy lelki szervező - az anya - megfelelő hatására.” (Bowlby, 1951, 53.)

Dr. Hámori Eszter (2017. 02. 17.)

Mary Ainsworth
(1913-1999)

A „biztonságos bázis”
Az anyai szenzitivitás
Az „Idegen Helyzet”

"A családi biztonság élménye hozza létre a függőség korai szakaszaiban azt az alapot, amelyről az egyén munkára való képessége és a külvilág iránti érdeklődése indul. Ha ez a biztonság hiányzik, az egyéni fejlődés sérül"
(Salter, 1940, 45.)

A kötődés jelentősége az emberi csecsemő életében...

Veszély, fájdalom stressz,

- ijedtség
- Közelség keresése
- **Fiziológiai és lelki homeosztázis**

Biztonság élménye

- Világ felfedezése
- Társas élmények keresése
- **Érzelmi fejlődés**

Kötődési rendszer

Explorációs rendszer

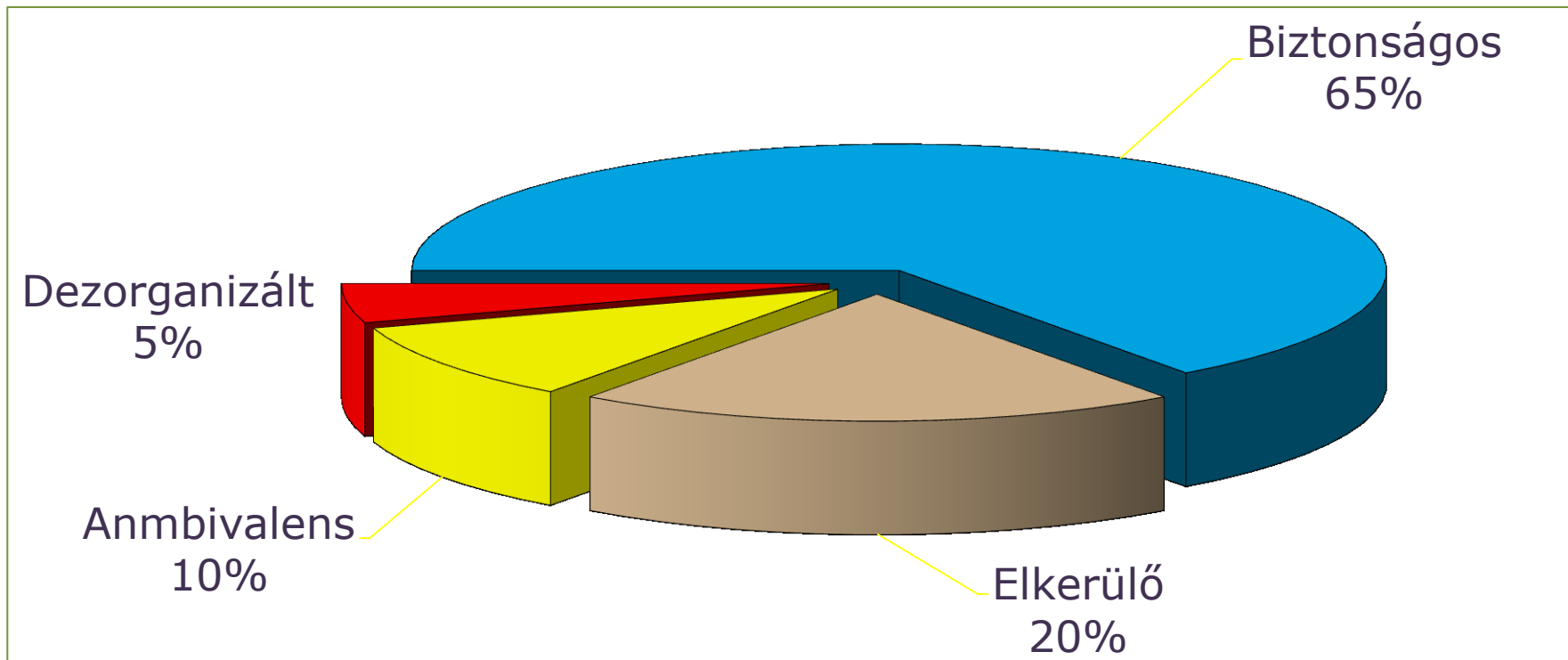
A kötődés reprezentációi

Bolwby: A belső működési modell (BMM) = a korai diádikus interakciók története – 1 éves korra

- ➔ **Benne mindig a kapcsolat reprezentálódik**
- ➔ **Anya és csecsemője együtt ➔ komplementer szerepek**
- ➔ **„Gondoskodó” és „gondoskodásra érdemes”. „Kinevető” és „kinevetett”.**
- ➔ **Az anyai viselkedés hatásai – szenzitivitás**
- ➔ **Érzelmi szabályozás, elhárítások, énefejlődés**

Mary Ainsworth (1978): az „Idegen Helyzet” – a kötődési egyéni különbségeinek vizsgálata

Egyéni mintázatok a kötődésben – Idegen Helyzet (Ainswort et al, 1978)

A kötődési típusok alcsoportjai (Ainsworth & Wittig, 1969):

A1 → A2 → → → B1 → B2 → → → B3 → → → B4 → → → C2 → C1

Egyéni mintázatok a kötődésben: az anyai szenzitivitás (1969, 1978)

Uganda, 1953-55

Biztonságos
Szorongó
Elkerülő

Baltimore 1967-69

Normatív mintázatok
Változatosság
Kontextusfüggőség
Univerzális

„Mérhetetlen az **egyéni változatosság**, ami az **anyai szenzitivitás** és a csecsemő biztonságkereső viselkedésének mintázatai között tapasztalható”
(Ainsworth, 1969)

„A szenzitív anya....**ráhangelődik** gyermeke jelzéseire. **Elég jól** és időben **elég** gyorsan reagál rájuk. Képes a dolgokat **gyermeke szemszögéből** látni. Gyermeke megértését nem zavarják saját érzelmei és **nem torzítják saját elhárító mechanizmusai**. Rátermetten "olvassa" gyermeke jelzéseit. Még a legfinomabb, legapróbb jelzéseknek is **érti az értelmét**, és aszerint reagál azokra. (Ainsworth, 1969).

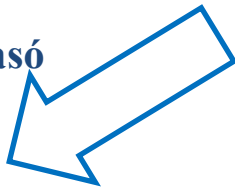
Anyai szenzitivitás – A „gondolatolvasó” szülő

Az anyai *szenzitivitás* négy eleme (Ainsworth, 1969)

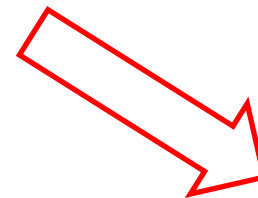
Észlelés,
Ráhangelődés

Értelmezés = „gondolatolvasás”

Jó
gondolatolvasó

Támogatás
megnyugtató

Vakfoltok a
gondolatolvasá
sban

Hiány, elutasítás,
veszteség

A „gondolatolvasó” szülői hozzáállás

A csecsemő viselkedéses jelzéseinek „olvasása”:
Gondolatok, szándékok, hiedelmek, feltételezése
A csecsemő, mint „gondolkodó, érző lény”

A szülői gondolatolvasás hatása:

(Meins et al, 2001, 2011, 2012)

Kommunikáció,
Érzelmi reguláció
Tárgyállandóság,
Kötődés

A szülői „gondolatolvasás” zavarai

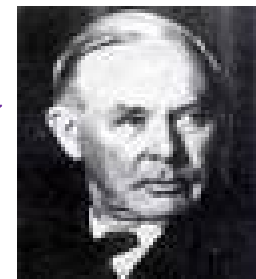
Anyai depresszió (Murray et al, 1994, 1996)

Személyiségzavarok (Fonagy, Target et al 1997, 2007)

Gyermekekkel kapcsolatos szorongások (1989, Hock, McBride et al)

**A gondolatolvasás zökkenői: pszichopatológiai
következmények?**

Bowlby fejlődési modellje és a pszichopatológia

„Bölcsőtől a sírig” (Bowlby, 1974, 1980)

Adaptív működés:

Rugalmasság

Stabilitás

Hierarchia

Fejlődési útvonalak és patológia

A későbbi tapasztalatok

A kötődési személyek köre bővíthet

A kötődési mintázat – **Rugalmas? Rigid?**

„Ha a **felnőtkori kötődést** csupán regresszív viselkedésként aposztrofáljuk, akkor elsiklunk annak megértése felett, hogy milyen mérhetetlenül fontos szerepet játszik az ember életében a *bölcsőtől a sírig*”
(Bowlby, 1969, 208)

„A **kötődési rendszer adaptív szerveződése** szinte többé minden pszichopatológiai képből kevésbé érintett”
(Bowlby, 1980)

Kötődés és pszichopatológia

Kapcsolatuk két módon közelíthető meg (Carlson, Sroufe, 1995)

1. A kötődés zavara mint önálló klinikai kép (DSM-IV-TR)

- Gátolatlan kötődési zavar
- Reaktív kötődési zavar
- Gyarapodási elégtelenség

2. A korai kötődés problémái a gyermek-, a serdülő- és a felnőttkorban jelentkező klinikai zavarokban

- Szorongásos és depresszív
- Személyiségzavarok
- Disszociatív zavarok

A kötődési rendszert érintő traumák

Négy fő trauma (Kobak, Cassidy, 2006)

- Kötődési személy hiánya, vagy hosszú korai szeparáció
- A gyermek bántalmazás (testi, szexuális)
- Kötődési személy elvesztése
- A szülői bánásmód anomáliái
 - rejtett érzelmi elhanyagolás
 - Münchausen szindróma

Hogyan hat a trauma a kötődési rendszerre?

Mentalizációs deficit a klinikai zavarokban

- **Disszociatív jelenségek** a klinikai zavarokban
- **Az anyai érzelemtükrözés deficitje és a személyiségzavarok**
- **A szülői mentalizáció átmeneti zavarai – a transzgenerációs trauma modell.**
- **Korai tartós kötődési traumatizáció - szelfpatológia**

Közös magyarázó modell: a kötődéselmélet

Disszociatív jelenségek a klinikai zavarokban – a kötődéseméleti keret

A kötődés dezorganizált típusa – A „D” – mint mediáló faktor

Stresszhelyzetben (Main és Solomon, 1986):

- Kötődési stratégia összeomlik
- Egymásnak elentmondó viselkedések és érzelmek
- Lefagyás, bizarr mozgások
- Gondozó láttára rettegés
- **Disszociatív állapot**
- **Később: a mentalizációs képesség gátlása**

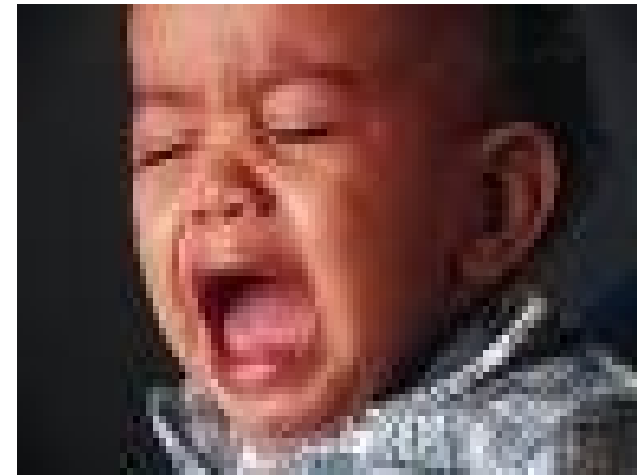

A D-típus előfordulási gyakorisága

Normál populáció: 5-20%

Magas rizikójú csoportok: 40-80%

- **A gyermek- bántalmazás**
- **A szülői bánásmód anomáliái**
- **Pszichiátriai betegségben szenvedő szülők**
- **Állami gondozásban élők**

A „D” típus és a disszociatív tünetek

- A „D” és a disszociatív állapotok hasonlósága
- Honnantól patológiás a disszociáció?
- A disszociáció kontinuum vs taxonomikus modellje
- A disszociáció fajtái (Putnam, 2006)

Emlékezés (önéletrajzi) zavarai

Okozás és következmény zavarai

Gondolkodás és önmonitorozás zavarai

Deperszonalizáció – elidegenedés érzése

Disszociatív személyiség

Disszociatív állapotok a gyerekklinikai zavarokban (Putnam, 2007)

- Serdülőkori diszruptív magatartászavar, bűnelkövetés
- Evészavarok
- Szexuális bántalmazás
- Öndestruktív viselkedés,
- Gyermekkori kényszer zavar
- Gyermekkori PTSD
- Reaktív kötődési zavar
- ADHD
- **Extrém szeparációs szorongás**

Disszociatív állapotok a klinikai zavarokban gyermeknél

Az extrém szeparációs szorongás

Kata esete

Kata, 7 éves

Háttér:

- **kötődési trauma (kistestvér)**
- **Anyai szorongás és a szülés**
- **Ödipális korszak – szeparációs félelmek**
- **Szeparáció félelmek és születési fantáziák**
- **Anyá elvesztésének gondolata - disszociatív állapot**

Kata (7 éves) – A ház és a gyilkos galóca

Az esetrészlet leírása:

Hámori, E. (2016): Szeparációs szorongás és disszociatív állapotok. A „szülői múlt árnyai” gyermekek pszichoanalitikus terápiájában.

(in: Hámori E. A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődélmélet és csecsemőkutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében. Oriold és Társai, Budapest, 105-123.)

Az anyai érzelemtükrözés és a kötődés

- A „szenzitív anya” (Ainsworth, 1974)
- Érzelmek tükrözése (Winnicott, 1971)
- Az érzelmi ráhangolódás (Stern, 1985)
- **Érzelmek megoszthatósága**
- **Reflektálhatóság (mentalizáció)**

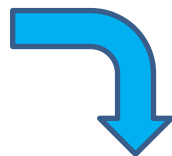

Az anyai érzelemtükrözés deficitje és a személyiségzavarok

- Borderline patológia,
- depresszív zavar,
- pszichotikus anyák

- Deviáns tükrözési formák (Gergely, 1998, 2003)
- Inkongruens
- Kontrolláló
- jelöletlen
- Narcisztikus és borderline zavarok

Az anyai érzelemtükrozés deficitje Laci, a „tüköreset”

- Laci, 9 éves
- Disruptív viselkedés
- Agresszív kontrolláló magatartás
- Érzelemszabályozási nehézség
- A terápiás kapcsolat „rombolása”
- Tehetetlenség
- Disszociatív állapotok
- **A tükörhelyzet – mint „helyreállító”**

A szülői mentalizáció zavarai és a kötődés – A transzgenerációs trauma modell

A szülői trauma átörökítése (Fonagy, 1999)

- Selma Fraiberg (1975) „A szülői múlt árnyai”
- A szülői trauma (veszteség, egyedül maradás) feldolgozatlansága.
- Dezorganizált jegyek – biztonságos kötődés talaján.

A Reflektív Funkció mérésének előzménye - A Felnőtt Kötődési Interjú (Main és mtsai, 1990)

- Korai kötődési élmények elbeszélése (Felnőtt Kötődési Interjú, AAI, Main, 1990)
- Érzelmi kapcsolat, veszteség, elhagyatás, fájdalom, elszakadás, elutasítás

**Pl.: Hogyan emlékszik vissza arra, amikor első alkalommal el kellett
válnia a szüleitől? Hogyan reagált erre Ön, és hogyan a szülei?**

**Van-e olyan emléke, hogy gyerekkorában visszautasítottnak érezte
magát? ...Hogyan reagált rá? Mit gondol, miért viselkedett így a
szülője?**

Az AAI és a mentalizációs képesség

MENTALIZÁCIÓS KÉPESSÉG – a saját és a kötődési személy érzelmeiről, motívumairól való gondolkodás képessége, reflektálás, értelmezés.

1. Élmény – szerető, elutasító, negligáló, stb.
2. Szülőről való gondolkodás – idealizáló, haragos, leértékelő, stb
3. A kapcsolatról való gondolkodás – az elbeszélés jellemzői (emlékezés hiánya, koherencia, gondolkodási folyamatok)

Kötődési minták

- Autonóm, biztonságos
- Elutasító – elhatároló
- Elárasztott, önmarcangoló
- Megoldatlan, zavarodott

**Nem a trauma a lényeg,
hanem annak
feldolgozottsága!**

A reflektív szelf funkció (AAI, Fonagy és mtsai, 1991)

- **Nincs** - nem indokolja, nem tudja a másik miért mit tett.
- **Szegényes** – Utal a másik személy motívumaira, de külső körülményekkel magyarázza.
- **Generalizál, vagy pontatlan** – általánosítások alapján magyarázza a másik vagy saját mentális állapotait.
- **Pontos de nem teljes** – Magyarázza a másik és saját motívumait – de nem minden helyzetre vonatkozóan.
- **Teljes** – minden helyzetben konzisztens és teljes módon reflektál az érzelmekre és motívumokra

A szülői mentalizáció zavarai és a kötődés – A transzgenerációs trauma modell

A szülői trauma átörökítése (Fonagy, 1999)

- A szülői trauma (veszteség, egyedül maradás) feldolgozatlansága.
- Dezorganizált jegyek – biztonságos kötődés talaján.
- Szenzitív szülő
- A szülő „gondolatolvasása” átmenetileg blokkol
- Csecsemő elkeseredése – aktíválja a szülői traumát
- Dezorganizált pillanatok – szülő rémülete
- Csecsemő – disszociatív állapot

A transzgenerációs trauma modell – Bálint esete (Pávor Nocturnus)

- A dezorganizált pillanatban a veszély valós (rémült, vagy fenyegető gondozó)
- Nincs kapcsolat a gondozóval
- Nincs reflektálás, nincs tudatosítás
- Gyerek élményvilágában – konkrét kívülről jövő veszély – nem „olyan mintha”
- Önmagával való kontaktus megszűnése - disszociáció

BÁLINT ESETE

Hámori, E. (2016): Szeparációs szorongás és disszociatív állapotok. A „szülői múlt árnyai” gyermekek pszichoanalitikus terápiájában.

(in: Hámori E. A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődéselmélet és csecsemő kutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében. Oriold és Társai, Budapest, 105-123.)

Mentalizációs deficit és terápiás technika

Fonagy, Target (1998)

- A „játékos hozzáállás”
- A mentalizáció segítése
- Cél: a „mintha helyzetek” fejlesztése
„érzelmekhez való hozzáférés”

Sugarman (2006)

- A szimbolikus reprezentáció építése a kapcsolat kontextusában

Példa a mentalizációs deficit terápia megközelítésére

Bálint esete

- Az „én csináltam” élményére való belátás

A korai kötődési traumatizáció és az én-fejlődés zavara

Esetrészlet: Kristóf, 7 éves

Narcisztikus személyiség struktúra, bizarr viselkedés, extrém szeparációs szorongás; Reaktív kötődési zavar

Szelf- és tárgyimágók összefolyása

A „halott anya” elengedésének lehetetlensége

Terápiás folyamat:

- **A halott anya életre kelése a játéktérben**
- **A korai szelfstruktúra deficitjének korrigálása – szimbolizáció, játéktér, reflektálhatóság, belátás.**

A korai kötődési traumatizáció és az én-fejlődés zavara - Szelfpatológia

Kristóf (7 éves) esete

- **Korrigálhatóak-e a korai sérülések?**
- **Hogyan szerveződik az én-átstruktúra a korai kapcsolati sérülések esetén?**
- **Mit lehet tenni a pszichoterápiában?**

Az esetrészlet leírását ld:

Hámori E. (2016): A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődélmélet és csecsemő kutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében. Oriold és Társai, Budapest, 19-39.)

IRODALOM

Kötelező irodalom:

Allen, L. G., Fonagy, P., Bateman, A. W. (2011) *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban. Lélekben Otthon Könyvek*, Budapest.

Ajánlott irodalom:

- ❖ **Hámori E. (2016): A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődélmélet és csecsemőkutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében. Oriold és Társai, Budapest, 19-39.)**
- ❖ Hámori E. (2010) Klinikai zavarok és mentalizációs deficit – A kötődélméleti pespektíva II. *Orvosképzés, LXXXV. Évf., 4. különszám.* 374 –379.
- ❖ Bowlby, J. (2009/1988) A biztos bázis. A kötődélmélet klinikai alkalmazása. Animula kiadó, Budapest. **7. 8. fejezet.**
- ❖ Fonagy, P., Target, M. (1998) A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. *Thalassza, 9. évf. 1. szám, 5-44.o.*
- ❖ Fónagy P. (2003) A kötődés generációs átvitele: egy új elmélet. *Thalassza, 14. Évf. 2-3.* 83-107.
- ❖ Target, M. (1998) A kötődés reprezentációja súlyos személyiségzavarban szenvedő betegeknél. Szempontok a terápiás gyakorlathoz. *Thalassza, 9. évf. 1. szám.* 44-56.

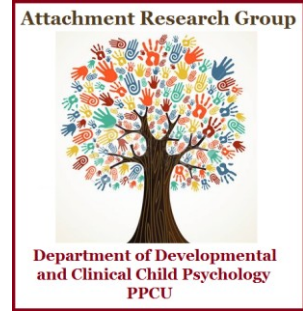

Köszönöm a figyelmet!

Dr. Hámori Eszter (2017. 02. 17.)

A Kötődés Kutatóműhely a Pázmányon

(Műhely vezetője: Dr. Hámori Eszter)

Fejlődési Rizikó Program (2007-

Madárfészekrajz kutatási program (2006-

Kötődés (2009-

Klinikai zavarok

- Módszerek
- Kérdőívek (ASQ); Interjú, Anya-gyerek képzett

• Fejlődés csecsemő, gyermek, serdülő, felnőtt

- Désfalvi Judit
- Turcsán Fanni

- Csuriné Mirk Gyöngyi
 - Szantner Judit
 - Arató Ágnes
 - Márkus Lilla,
 - Lakatos Katalin
 - Medgyesi Patrícia
 - Rajnik Mária

- Csabai Krisztina
- Dankháziné Hajtman Edit
- Tókécs Dunai Lilla
- Horváth Julia

Együttműködő partnerek

- BHRG Alapítvány
- Down Alapítvány
- Budapesti Korai Fejlesztő Központ
 - SE Intenzív Koraszülött Osztály
- Budapest és környéke Védőnői Hálózat

- Semmelweis Egyetem
- Pécsi Tudományegyetem
- Szent János Kórház Pszichiátriai osztálya